

## A STATISZTIKA SZERVEZETE A SZOVJETUNIÓBAN\*

A közelmúltban Moszkvában tanulmányúton járt magyar statisztikusoknak alkalmuk volt megismerni a Szovjetunió statisztikai rendszerét, a statisztikai szervezet feladatait, működését, méreteit és helyét az államapparátusban. A következőkben megkíséreljük az ott tanultakból azt, ami nemcsak szakmai szempontból fontos, összefoglalni.

Egyes amerikai szerzők szerint — akikről bizonyára nem feltételezhető, hogy túlságosan rokonszenveznek a Szovjetunióval — a szovjet statisztika a „világ nyolcadik csodája“. A szervezet valóban lenyűgöző, és pedig nemcsak méreteiben, hanem elsősorban mindenre kiterjedő teljessége, szigorú, következetes logikája, szilárdsága, tudományos rendszeressége, ugyanakkor mozgékonyasága, gyorsasága révén. „Egyetlen termék, egyetlen font gabona sem maradhat ki a számvitelből“ — tanította Lenin elvtárs — és a Szovjetunióban a lenini követelés kézzelfogható valósággá: az ellenőrzés, a számvitel valóban „mindenre kiterjedővé, mindenütt jelenlevővé“ vált.

A Szovjetunió statisztikai rendszerének alapját természetesen az ottani, a jelenlegi magyar helyzethez képest összehasonlíthatatlanul magasabb színvonalon álló terv- és számviteli fegyelem, általában: a szilárdabb állami fegyelem képezi. Ugyanakkor azonban a statisztikai rendszer biztosítja, alátámasztja a rendet és a fegyelmet; a fegyelem megvédéséért és további szilárdításáért folytatott küzdelemnek a statisztikai rendszer is egyik fontos, éles fegyvere.

\*

Mielőtt a rendszer ismertetésére rátérnénk, néhány kérdést kell megvilágítanunk.

A gyors és pontos, megbízható, ellenőrizhető adatokra támaszkodó, jó szocialista statisztika megteremtése harci kérdés. Ennek a harcnak legfontosabb két frontszakasza ma nálunk és a többi népi demokratikus országokban (sőt bizonyos mértékben és magasabb szinten még a Szovjetunióban is) a következő:

1. A kontárstatisztikák elleni harc. A különböző irányító szervek által szakszerűtlenül, ötletszerűen bevezetett statisztikai jelentések (a szovjet elnevezés szerint: törvénytelen statisztikák, „vadstatisztikák“) megnehezítik, sőt lehetetlenné teszik az egységes rendszer kialakítását, az adatok okmányyszerű alátámasztását, a bizonylatok rendszerének kiépítését. Márpedig a statisztikában bizonylatokkal alátámasztott, ellenőrizhető adatokra

van szükség. Mindenütt meg kell lenni az első bizonylatoktól kezdve egészen a könyvelésig és a statisztikai összeállításokig: a meghatározott formájú és tartalmú, meghatározott módon kitöltendő űrlapok kötelezően előírt, zárt, ellenőrizhető rendszerének, láncolatának. A bizonylatok zárt láncolata nélkül a számviteli és statisztikai fegyelem nem valószínű meg. A kontárstatisztikák a statisztikai fegyelmet ezenkívül a pontatlanul fogalmazott kérdések és az ezáltal ellenőrizhetetlen válaszok révén is aláássák. Ilyen vadstatisztikák legtöbbször feleslegesek, igen sokszor használhatatlanok, mert a befutó jelentések részben terjedelmük miatt és részben a megfelelő statisztikai utasítások és egységes meghatározások hiányában nem is összesíthetők.

2. A helyes statisztikai rendszer kialakításáért folyó harc másik fontos frontszakasza: a helyi, partikuláris befolyások elleni küzdelem. Az eredményekért felelős igazgatási szervek statisztikai kimutatásait állandóan ellenőrizni kell. A „Központi Statisztikai Hivatalnak objektív, minden előítéllettől ment adatokat kell szolgáltatnia — mondotta Sztálin elvtárs —, mert ha a számadatokat valamilyen eleve eltökélt nézethez próbálják igazítani — bűncselekményt követnek el.“<sup>1</sup> Meg kell akadályozni mind az esetleges szándékos hamisításokat, mind az adatok liberális szépítgetését. Minél gyengébb lábon áll a terv- és statisztikai fegyelem, a bizonylatok, az egységes meghatározások és utasítások rendszere, annál nagyobb a tendenciózus adatok, az eredmények szépítésének, a hibák eltitkolásának veszélye.

A Szovjetunió statisztikai rendszere csak ezeknek a kérdéseknek tükrében válik érthetővé. Az adatok megbízhatósága, ellenőrizhetősége, a bizonylati rendszer megszilárdítása érdekében az ötletszerű, a kontárstatisztikák megszüntetése és a szakmai, helyi befolyások elhárítása — ezek az elmúlt évtizedek alatt a statisztikusok, de a kormány számára is — fontos harci kérdések voltak. A jelenlegi szervezeti forma ennek is harcnak az eredménye. A harc természetesen a jelenlegi forma mellett sem tekinthető lezártnak. Ez a magyar delegáció számára érezhető volt abból a nyomtatékból is, amellyel a szovjet elvtársak, mint alapvető szempontokra, úgyszólván naponta visszatértek:

1. a kérdőíveket, a statisztikai beszámolójelentéseket (és az ezek alapján készített összesítéseket) egységes, mindenkire nézve kötelezően előírt rendszerbe kell foglalni,

2. hogy a helyi befolyások elhárítására csak önálló, független statisztikai szervezet alkalmas.

Így, mint ez a későbbiekből is kitűnik, nem véletlen, hogy a szovjet elvtársakkal való első találkozásunkkor első kérdésük azt volt, hogy független-e Magyarországon a Statisztikai Hivatal a Tervhivaltól, továbbá, hogy a magyar megyei statisztikusok a Központi Statisztikai Hivatal vagy a megyei Tanácsok végrehajtó bizottságának alkalmazottai? Amikor pedig a négy hétig tartó munka után a szovjet elvtársaktól búcsút vettünk, Szarovszkij elvtárs, a Hivatal vezetője, ismét — mint az eredményes munka előfeltételét — a statisztikai szervezet függetlenségének kérdését világította meg. Ugyanakkor arra is figyelmeztetett, hogy a statisztikai káderek oktatása olyan feladat, amelynek megoldása nem tűr halasztást. Elmondotta,

<sup>1</sup> Sztálin Művei. 7. kötet. Szikra, Budapest, 1951. 351. old.

hogy a Szovjetunió Statisztikai Hivatala már 1923-ban kezdte meg a statisztikai iskolák szervezését. A Hivatal jelenlegi vezetői, szinte kivétel nélkül, az akkor elindított iskolákból kerültek ki. Független statisztikai szervezet és képzett káderek — ebben jelölte meg azokat a leglényegesebb felteteleket, amelyek nélkül nem fogunk tudni megfelelni feladatainknak.

\*

Hogyan alakult és milyen jelenleg a Szovjetunió statisztikai szervezete?

A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala a forradalom után sokáig nem tudta levetkőzni munkájában az elvontságot, nem tudta kellően kielégíteni a gyakorlati követelményeket. Lenin elvtárs maga is több ízben bírálta a Statisztikai Hivatal munkáját. Egyik levelében ezt írta: „A folyó ipari termelési statisztikára vonatkozóan augusztus 3-án hozzám eljuttatott jelentések már nagyrészt elavultak. Lényegükre vonatkozóan pedig az mondható: nagy terjedelműek, de kevés a tartalmuk. Egy statisztikai igazgatóság, amelyik késik, a bürokratikus intézmények tipikus példája. Adhat rengeteg anyagot, akár két évre valót is a tudományos munkához, de nekünk nem erre van szükségünk. A folyamatos ipari termelési statisztikának az a kötelessége, hogy a legfontosabb gyakorlati jelentőségű számszerű adatokat hozza nyilvánosságra, és pedig semmi esetre sem későbbben, hanem kötelezően korábban, mint a sajtó.”<sup>2</sup>

Ennek a helyzetnek megváltoztatása érdekében a Hivatalt, amely eddig önálló volt, 1930-ban a Goszplan alá rendelték. Ez biztosította, hogy a Statisztikai Hivatal a gyakorlati életet szolgálja, a tervgazdaság szükségleteit kielégítse. Azonban az új helyzetben a statisztikában különböző partikuláris befolyások érvényesültek. Különösen a helyi szerveknél jelentkezett ez, úgy, hogy ezeket már egy év múlva kivonták a helyi Tervhivatalok hatásköre alól és a Központi Statisztikai Hivatal alá rendelték. Miután azonban maga a Központ nem rendelkezett megfelelő önállósággal, az alsóbb statisztikai szervek helyi önállósága csupán félmegoldást hozott.

Ez a helyzet 17 évig maradt fenn. 1948-ban megszüntették a Tervhivatallal szemben fennálló alárendeltségi viszonyt és a Központi Statisztikai Hivatalt a Szovjetunió Minisztertanácsa mellé rendelték.

A Központi Statisztikai Hivatalnak ma kiterjedt önálló hálózata van. A Szovjetunió Minisztertanácsa mellé rendelt moszkvai központon kívül minden köztársaságban, oblasztban, valamint a nagyobb városokban statisztikai hivatalok, a rayonokban és a kisebb városokban felügyelőségek, részlegek működnek. Míg azonban a Központ az Össz-szövetségi Minisztertanács mellé van rendelve, addig a helyi statisztikai szervek nincsenek a köztársaságok minisztertanácsai, az oblasztok és a rayonok végrehajtóbizottságai mellé rendelve. A statisztikai helyi szervek a Központi Statisztikai Hivatalnak vannak alárendelve. A köztársasági minisztertanácsok és az alsóbb végrehajtóbizottságok nem rendelkeznek saját statisztikai apparátussal, mert ezeknél fennállhatna a helyi befolyások veszélye. A köztársasági minisztertanácsok és területi végrehajtó bizottságok elnökeit a Központi Statisztikai Hivatal helyi szervei tájékoztatják.

<sup>2</sup> Lenin-gyűjtemény. XXIII. kötet, 217. old., oroszul.

A Központi Statisztikai Hivatal független statisztikai apparátusa a centrális vezetés elvén épül fel. Minden köztársaságban, oblasztban, rayonban lévő statisztikai dolgozó a Központi Statisztikai Hivatal státusához tartozik, fizetést a központtól kap, a felvételekről és elbocsátásokról, egészen a rayonok négy-hat főből álló csoportjának vezetőjéig lemenően, a helyi statisztikai szervek javaslata alapján a Központi Statisztikai Hivatal vezetője dönt.

A Központi Statisztikai Hivatal apparátusa mellett egy második, nem kevésbé átfogó statisztikai apparátus van. Minden operatív szervnek (összszövetségi és köztársasági minisztériumnak, trösztnek stb.) meg van a saját statisztikai szervezete. A minisztérium statisztikai szervezetéért elsősorban a miniszter felelős, de a miniszter mellett a Statisztikai Hivatal is.

A párhuzamos statisztikai szervezet jelentős létszámot igényel. A Központi Statisztikai Hivatalnak 800, az egész apparátusnak több mint 27 000 dolgozója van. Ebbe nincs beleszámítva az adatok gépfeldolgozásával foglalkozó ú. n. számgyárak több ezer főnyi dolgozója és az egyéb, nem szorosan vett statisztikai szervek létszáma (könyvtár, iskolák, gépesítési igazgatóság, kiadó, nyomdák stb.).

Az adatok a magyar létszámadatokkal nem hasonlíthatók össze, azonban az arányok tanulságosak. A szervezetet irányító moszkvai központnak csaknem harmincötzörösét teszik ki létszámban a tulajdonképpeni statisztikai munkát és ellenőrzést végző köztársasági és alsóbb szervek. Az alsó apparátus igen nagy súlya csak részben a területi viszonyok következménye, részben a munkaszervezés elvi felépítésének tükré.

Az igazgatási szervekben (vállalatokban, trösztökben, minisztériumoknál) dolgozó statisztikusok létszámáról kapott információk nem voltak teljesek. A falusi tanácsokban és a kolhozokban kevés a statisztikus. Az első helyen társadalmi munkával pótolják a hiányt, a kolhozokban pedig a Statisztikai Hivatal legalsóbb szervei nyújtanak segítséget. (Abban az 1800 dolgozót magában foglaló kolhozban, amelyet meglátogattunk, hat könyvelő dolgozik, akik a statisztikai munkákat is elvégzik.)

\*

Milyen feladatokat lát el a Központi Statisztikai Hivatal?

A Központi Statisztikai Hivatal feladata általában, hogy feldolgozza és idejében bemutassa a kormánynak a hiteles, tudományosan megalapozott statisztikai adatokat, amelyek megmutatják az állami tervek végrehajtásának mérvét, a szocialista népgazdaság és kultúra növekedését, a népgazdaság különféle ágai közötti összefüggéseket, a terv végrehajtásának tartálékait.

Konkréten ez a következőképpen valósul meg:

1. A Központi Statisztikai Hivatal saját centralizált apparátusán keresztül végrehajtott közvetlen adatgyűjtése alapján megbízhatóan és gyorsan tájékoztatja a Pártot és a Kormányt a lényeges kérdésekről.

2. A marxi-lenini tanítás szellemében kidolgozza a számvitel és a statisztika módszerét.

3. Biztosítja a számvitel egységét. Kidolgozza a statisztikai beszámoló-jelentések összefüggő rendszerét, szigorúan őrködik a rendszer betartása felett. Irányítja a különböző szervek, minisztériumok stb. statisztikai beszám-

moló-tevékenységét. A számvitelen belül a könyvelés és a könyvelési beszámoló rendszerét a Központi Statisztikai Hivatallal egyetértésben a Pénzügyminisztérium dolgozza ki és hagyja jóvá.

4. Ellenőrzi a más szerveknél folyó statisztika helyességét és megbízhatóságát.

Ezenkívül feladata a Központi Statisztikai Hivatalnak, hogy negyedévenként nyilvános tervjelentést készítsen,

a számvitel és a könyvvitel gépesítését elősegítse, a gépesítés tervét kidolgozza, a gépesítés propagandáját irányítsa, egyszóval a mechanizációt vezesse,

kádereket képezzen elsősorban saját helyi szervei és kolhozok, szovhozok részére.

A statisztikai tájékoztatás tehát a Statisztikai Hivatal munkájának csupán egy részét teszik ki. A Központ tájékoztatási kötelezettsége csak a lényeges kérdésekre terjed ki, mert csak a legfelsőbb vezetőkkel szemben áll fenn. A Központi Statisztikai Hivatal tájékoztatja:

a Szovjetunió Minisztertanácsának elnökét és annak helyetteseit;

a Szovjetunió Tervhivatala elnökét és annak helyettesét;

az Anyaghivatal vezetőjét;

a Közellátásügyi Hivatal vezetőjét és végül

az Építkezési Központ vezetőjét.

Az alsóbb szinteken még szűkebb az adatszolgáltatási kötelezettség. A köztársaságok statisztikai Hivatalai már csak a köztársaságok minisztertanácsának elnökét és helyetteseit, az alsóbb statisztikai szervek pedig csak a V. B. elnökét kötelesek tájékoztatni. A helyi (köztársasági stb.) Tervhivatalok és tervbizottságok a statisztika helyi szerveitől adatot általában nem kérhetnek és nem kapnak.

A Központi Statisztikai Hivatal a felsoroltakon kívül semmi adatszolgáltatásra nem kötelezett és — igen kevés kivételtől eltekintve — másoknak adatokat nem ad. (Egy ilyen kivétel: az egészségügyi minisztérium megkapja munkájához szükséges demográfiai — pl. haláloki statisztikai — adatokat.)

Azt az elvet, hogy csak a legfelsőbb vezetők nyerhetnek az egész népgazdaságra vonatkozó átfogó képet, szigorúan megvalósítják. Ezért egy-egy miniszter is csak saját területét tekintheti át és a Központi Statisztikai Hivatal jelentéseit — melyek feladata éppen a népgazdaság egészére vonatkozó tájékoztatás — csak a legfelsőbb vezetők kapják. Az egyes miniszterek, akik saját területükre vonatkozólag saját statisztikájukból tájékozódnak, a Központi Statisztikai Hivatal jelentéseit nem kapják, nem értesülnek közvetlenül arról, hogy a rájuk vonatkozó adatokhoz a Központi Statisztikai Hivatal milyen megjegyzést vagy javaslatot fűz.

\*

A minisztériumok és a más igazgatási szervek munkájuk során kizárólag saját statisztikai adataikra támaszkodnak. A Goszplan és a helyi tervbizottságok is az operatív szervek adatait használják fel, a népgazdasági tervekben és a kormányhoz intézett jelentésekben azonban csak a Statisztikai Hivatal adataira hivatkozhatnak. A Szovjetunió kormányához (a kormány elnökéhez) az egyes minisztériumok statisztikai általában nem jutnak el;

a kormány a szükséges statisztikai adatokat a Központi Statisztikai Hivataltól vagy azon keresztül kapja.

A statisztikai adatgyűjtés és adatszolgáltatás terén tehát párhuzamoság áll fenn. Minden adatszolgáltató egység (vállalat, kolhoz, kórház, iskola stb.) két irányban szolgáltat statisztikai adatokat: egyrészt a Központi Statisztikai Hivatal felé, ennek helyi szervein keresztül; másrészt a felelős miniszter felé, az igazgatási szerveken keresztül. Így a fontosabb adatok végigfutnak a Statisztikai Hivatal hálózatán és ugyanezek az adatok kiegészítve, a közvetlen vezetéshez szükséges részletesebb adatokkal végigfutnak az igazgatási szervek statisztikai apparátusán is.

Az adatokat mind a Központi Statisztikai Hivatal vonalán, mind az igazgatási vonalon minden szerv, az alája tartozó illetékességi területre vonatkozólag összesíti. Az adatok így fokozatos, piramisszerű összesítésben érkeznek fel a Központi Statisztikai Hivatalhoz és a miniszterekhez. Az összesített eredményeket a minisztériumok tartoznak a Központi Statisztikai Hivatalnak megszabott határidőben átadni. A Statisztikai Hivatal a minisztériumi összesített adatokat összeveti a saját apparátusán keresztül gyűjtött adatokkal. Ezenkívül a minisztériumok átadják a statisztikai adatokat a Goszplannak is. Ugyanígy a helyi operatív szervek az alárendeltségi körükbe tartozó vállalatok, intézmények adatait összesítve átadják a helyi tervbizottságoknak, amelyek egyedül ezekre támaszkodnak. A Statisztikai Hivatal helyi szerveinek ezenkívül rendelkezésére állnak az igazgatási vonalon futó részletesebb statisztikai jelentések másolatai is. Ezeket a helyi statisztikai szervek nem dolgozzák fel, csak ellenőrzik. (Nem is volnának képesek a legkülönbözőbb területeket igen széles körben felölelő részletes adatok feldolgozására.)

Így tehát vannak olyan kérdőívek, amelyek:

1. Teljesen egyformák, párhuzamosan futnak mind a statisztikai, mind az operatív szerveken át (ezek a legfontosabb adatokat tartalmazzák).

2. Csak az operatív szerveken jutnak feljebb (részletesebb, kevésbé jelentős adatok). A statisztikai szervek ellenőrzés céljára — ezekről is kapnak másolatot.

3. Egyenesen a Statisztikai Hivatal központjához érkeznek közvetlenül az adatszolgáltatóktól (igen ritka esetek, amikor az adatszolgáltatásnak különös nyomatékot kívánnak adni).

Mi teszi indokolttá az adatszolgáltatás párhuzamosságát?

1. Csak így valósítható meg, hogy a kormány tájékoztatása nem nyugszik az eredményekért felelős operatív szervek saját adatszolgáltatásán.

2. Csak így biztosítható intézményesen az operatív szervek statisztikájának hathatós ellenőrzése. A helyszíni ellenőrzés — legyen az bármilyen széles — mindig csak a tényleg megvizsgált területről, nem pedig a terület egészéről ad képet. Egyedül a párhuzamosan folyó statisztika végeredményeinek egyező volta nyújt biztosítékot az egész statisztika helyességéről.

3. Csak így biztosítható, hogy az operatív csúcsszervek maguk is fenntartás nélkül küzdjenek saját adatszolgáltatásuk megbízhatóságáért. Minden miniszter érdeke, hogy saját területéről helyesen tájékozzódjék. Ha azonban maga szolgáltat a kormánynak a saját szervezetéről adatokat, akkor ez könnyen az objektivitás rovására megy, bizonyos szépítés, takarítás irányába hat. Mert a szovjet rendszerben a minisztériumok munká-

jának képét a kormány felé úgysem maga a minisztérium, hanem a Statisztikai Hivatal adja, ezért a minisztereknek semmilyen más szempontból el nem homályosított érdeke, hogy saját statisztikájuk a valóság hű képét mutassa.

\*

A Szovjetunió területén működő vállalatok és más egységek egy része a helyi végrehajtó bizottságoknak van közvetlenül alárendelve, más részéki van vonva a helyi igazgatási hatáskör alól és valamely magasabb szerv, például a Szövetséges Köztársaságok Minisztertanácsa, vagy a Szovjetunió Minisztertanácsa, illetve valamely szakminisztériuma alá van rendelve. Ennek megfelelően a Szövetséges Köztársaságok minisztériumai és a területi végrehajtó bizottságok osztályai csak az illetékesség szerint alájuk tartozó egységekről kapnak statisztikai adatokat. A Statisztikai Hivatal köztársasági és egyéb területi szervei azonban nem ebben a rendszerben, hanem tekintet nélkül az alárendeltségi viszonyra, a területükön lévő minden egységről kapnak jelentéseket. Ugyanígy a területi statisztikai szervek ellenőrzési kötelessége is minden szervezési korláttól függetlenül kiterjed mindenegyres, a területén működő vállalatra vagy egyéb egységre.

\*

A párhuzamos munka összhangját, elvi és gyakorlati egységét szervesen biztosítja a Központi Statisztikai Hivatal egyik központi tevékenysége: a mindenre kiterjedő beszámolójelentési és nyilvántartási rendszer rögzítése. A Hivatal feladata, hogy rögzítse és egységes összefüggő rendszerbe foglalja mind a saját apparátusát, mind az operatív szerveken keresztül futó adatokra vonatkozó összes statisztikai beszámolójelentéseket.

A rendszer kiterjed nemcsak a kérdőívekre és az utasításokra, hanem ezek feldolgozásának, összesítésének módjára, megszabva valamennyi statisztikai beszámolójelentés formáját, méretét és ütemezését — a legalsó adatszolgáltatóktól kezdve fel egészen az össz-szövetségi minisztériumokig. A Központi Statisztikai Hivatal által rögzített rendszer kötelező. A beszámolójelentések körét semilyen igazgatási szerv nem bővítheti — sem új beszámolót — még egyszeri érvényűt sem kérhet, sem a meglévő beszámolókat nem egészítheti ki, nem változtathatja meg. Éppen így nem lehet szűkíteni a beszámolójelentéseket: minden előírt adat közzlése, minden összefüggés kimunkálása mindenkire kötelező.

A statisztikai beszámolójelentések rendszerét nem a Statisztikai Hivatal rendeli el, hanem javaslatot tesz a Minisztertanácsnak, amely törvényerejű határozatban utasítja a Hivatalt a szóbanforgó beszámolójelentés jóváhagyására és bevezetésére.

Új beszámolók rendszeresítésére vonatkozó javaslat érkezhethet a Statisztikai Hivatalhoz akár az operatív vonalon, akár a Hivatal alsóbb helyi szervein keresztül. A Statisztikai Hivatal a javaslatokat megvizsgálja és ennek alapján a Minisztertanács elé megfelelő javaslatokat terjeszt.

A statisztikai beszámolójelentések az új mozgalmaknak, az új szükségleteknek megfelelően bővülnek, ugyanakkor az időközben esetleg szükségtelenné vált rovatok vagy beszámolók automatikusan nem szűnnek meg. Ezért a Statisztikai Hivatalnak, a kormány utasítására, néhány évenként az egész beszámoló rendszert generálisan át kell vizsgálnia, a beszámoló-

jelentéseket egyszerűsíteni, számukat csökkenteni. Például az utolsó ilyen alkalomkor a Hivatal 19 minisztériumot vizsgált felül és a beszámoló-jelentéseket 30—40 százalékkal sikerült csökkentenie.

Minden minisztérium köteles nyilvántartást vezetni összes statisztikai beszámolójelentéseiről, pontosan feltüntetve, hogy miről, mikor, milyen beszámolójelentés van engedélyezve.

A statisztikai beszámolójelentéseket a Minisztertanács utasítása után a Központi Statisztikai Hivatal engedélyezési záradékkal, engedélyszámmal látja el. Beszámolójelentést (úrlapok, kérdőívek) csak a Központi Statisztikai Hivatal nyomdáiban szabad nyomni. Ez az összefüggő rendszer: a minisztertanácsi engedélyhez kötött sémák, az egységes rendszerű engedélyszámok, a minisztériumoknak a statisztikai úrlapokra vonatkozó nyilvántartási kötelezettsége és a centralizált nyomda, együttvéve nagy mértékig megkönnyítik az ellenőrzést.

Az egységes rendszer nemcsak az ellenőrzés szempontjából előnyös, hanem túl ezen, szervező, koordináló erő. Az összes statisztikai beszámoló-jelentések központi áttekintése biztosítja az adatok összevethetőségét, a különböző területek közti összefüggést, a helyes arányokat, a fogalmak egyértelmű meghatározását és nem utolsósorban a statisztikai apparátus terhelésének helyes elosztását.

A beszámolójelentések rendszere által felölelt valamennyi munkát a Központi Statisztikai Hivatal éves munkatervben foglalja össze. Ebben minden statisztikai szerv számára — a legalsóktól kezdve föl egészen a központig — pontosan meg van határozva, hogy kinek mikor, milyen feladatot kell elvégeznie.

Míg mind a statisztikai, mind a könyvelési beszámolójelentések rendszere központilag van rendszeresítve, addig az operatív számvitel és a belső bizonylati rendszer részleteiben nincs kötelezően előírva. A Statisztikai Hivatal erre vonatkozólag csak mintákat ad, javaslatokat tesz a vállalatoknak, de a bizonylatok rendszerét saját szükségleteiknek megfelelően a vállalatok maguk alakíthatják ki. A vállalatokon belül a bizonylati rendszer ellenőrzése is mindig csak a rendszer helyességére és teljességére vonatkozik.

A statisztikai beszámolójelentések az adatok rendkívül széles körét ölelik fel. A Szovjetunióban a statisztikai megfigyelés úgyszólván az élet minden területére kiterjed. Néhány példa azokról a területekről, amelyeken a Szovjetunióban a statisztikai megfigyelés folyik, nálunk pedig még nem:

Nyomok követik a vállalatoknál nemcsak azt, hogy mennyit termeltek, hanem azt is, hogy mennyit szállítottak ki.

Folyamatosan megfigyelik a gépek és berendezések kihasználását.

Vizsgálják a különböző szolgáltatások minőségét (pl. a postánál).

Egyéni nyilvántartás alapján évente kimutatják az összes főiskolai végzettségű dolgozókat.

Munkábaállásuktól számított négy éven keresztül, kartotékok alapján, megfigyelik a munkaerőtartalékok rendszeréből (ipari tanulók) kikerülő fiatalokat, hogy tanulmányaiknak megfelelő helyen és körülmények között vannak-e foglalkoztatva stb., stb.

Amellett, hogy a megfigyelés több területre terjed ki, mint nálunk, az egyes területeken belül is sokkal szélesebb körű a statisztika. Ugyan-



akkor a szélesebb megfigyelés nemcsak a jó bizonylati alátámasztás és nagyobb nyilvántartási egyetem, hanem részben az adatszolgáltatás időben jobb elosztása következtében nem jelent arányosan nagyobb terhet.

A folyamatos adatszolgáltatás általában viszonylag keves kérdést ölel fel. A napi, 10 napi, havi és egyéb folyamatos kérdőívek célja, hogy a különböző tervek teljesítését merjük, a kérdések egy-egy meghatározott oldalát figyeljük. Ezek feldolgozása, kiértékelése, a terv és a tervteljesítés összevetése aránylag egyszerű. Evente csak egyszer készül igen széles körű adattelvétele, melynek célja már nemcsak egy-egy kérdés vizsgálata, hanem az egyes kérdések közti összefüggések lehetőleg teljeskörű vizsgálata. Ezeknek a kérdőíveknek a feldolgozása igen nagy munkát jelent és hosszabb ideig tart.

Fentieknek megfelelően különválnak a statisztika két fajtája:

a) operatív statisztika — a tervteljesítés mérésére szolgál, folyamatos. A szükséghez képest gyorsütemű,

b) nem közvetlenül operatív intézkedések alapjául szolgáló statisztika — elsősorban a tervezés céljait szolgálja, távolabbi perspektívájú, éves ütemű.

Mind a Központi Statisztikai Hivatal, mind az operatív szervek végeznek mindkét jellegű statisztikai munkát.

Az operatív statisztika fogalmáról és az ezzel kapcsolatos munkamegosztásról nálunk felmerült az a felfogás, hogy az „operatív statisztika“ a minisztériumoknak mintegy belső ügye, amelyekre a különböző megszorítások (a kontárstatisztikák ellen hozott N. T. határozatok) nem is terjednek ki. A Szovjetunióban az igazgatási vonalon futó minden statisztikára nézve — beleértve még a napi jelentéseket is — kötelezőek a Központi Statisztikai Hivatal, illetve a Miniszttertanács előírásai. Természetesen a statisztikai szervezet adatai is operatív intézkedések alapjául szolgálnak.

A lényegbevágó különbség a minisztériumok és a Központi Statisztikai Hivatal adatgyűjtése között nem az adatszolgáltatás „operatív“ vagy „nem operatív“ voltában, a sűrűbb vagy ritkább ütemben, de nem is az adatszolgáltatás ideiglenes, vagy végleges jellegében rejlik. A munkamegosztás alapja, hogy a Statisztikai Hivatal adatai nem mennek a részletekbe, hanem mindenkor csupán az állami tervek mélységéig hatolnak le, míg az igazgatási szervek az operatív vezetés szükségleteinek megfelelő részletesebb adatokat gyűjtik, amelyek olyan mértékig válnak egyre szélesebbé, amilyen mértékig lejjebb kerülve közelednek magának a termelésnek a helyéhez.

\*

Az operatív statisztika mind a Központi Statisztikai Hivatal, mind a minisztériumok vonalán egyaránt rendkívüli gyorsasággal rendelkezésre áll. A folyamatos adatszolgáltatás egy része siffré-sürgöny formájában történik, ami lehetővé teszi, hogy a roppant távolságok dacára, a fontosabb adatok (egy-egy iparcikk termeléséről, vetési, betakarítási munkákról stb.) két-három nappal a tárgynapot követően, általában 10 naponként (de sokszor naponként) a vezetők rendelkezésére álljanak. A sürgönyjelentéseket nemcsak folyamatos adatgyűjtések esetében alkalmazzák, hanem például a legfontosabb anyagkészletre vonatkozó évi egyszeri összeírás rendkívül nagy anyagát ugyanilyen úton gyűjtik. Ez lehetővé teszi, hogy az előzetes

adatok az összeírástól számított 15 napon belül az egész Szovjetunióra vonatkozólag, megfelelő csoportosításban, rendelkezésre álljanak.

Míg a folyamatos adatszolgáltatás rendkívül gyors, addig az éves fel dolgozás általában hosszabb időt, több hónapot és igen alapos elemző munkát igényel. Ilyen elemző munkát nemcsak a központban, hanem a lépcsőzetesen felérkező adatok esetében minden szinten folytatnak.

A kiértékelő, elemző munka során a Statisztikai Hivatal és szervei nem szorítkoznak a tények regisztrálására, hanem a statisztikai adatok alapján az esetleges hiányok kiküszöbölésére, a lehetőségek jobb kihasználására, mind köztársasági, mind össz-szövetségi viszonylatban, javaslatokat is tesznek.

\*

A Központi Statisztikai Hivatal és szervezete egyik központi feladata a vállalatok és igazgatási szervek statisztikai munkájának ellenőrzése. Az ellenőrzés kiterjed az adatok megbízhatóságára, a statisztikai fegyelemre, valamint a törvénytelen statisztikák kérdésére is. A helyi szervek az ellenőrzést részben saját iniciatívájukra, részben pedig központi munkaterv alapján végzik. A munkaterv megjelöli, hogy az ellenőrzést hol kell végrehajtani, mire kell kiterjednie; a vizsgált szerv tevékenységének egész körére, vagy a mutatóknak csak meghatározott és milyen részére (pl. termelékenység, munkabér). A terv pontosan meghatározza, hogy az ellenőrzés programját milyen bizonylatok és beszámolók alapján kell végrehajtani. Az ellenőrzés rövid idő alatt bonyolítandó le. Az ellenőrzés eredményéről az ellenőrzést közvetlenül végrehajtó dolgozónak aktát kell készítenie, amelyből kitűnik, hogy

ki hajtotta végre az ellenőrzést,  
mi volt az ellenőrzés eredménye,  
mi volt a hiba forrása, ki a felelős,  
mi a javaslat a helyesbítésre.

Az aktát megkapja az ellenőrzést lebonyolító helyi szerv, amely saját megjegyzéseivel és a büntetésre vonatkozó javaslattal együtt a jelentést elküldi a Központi Statisztikai Hivatalnak. Amennyiben az ellenőrzés eredménye kisebb jelentőségű, úgy a Statisztikai Hivatal az illetékes miniszternek, fontosabb esetben pedig a Kormánynak tesz jelentést. Ilyen esetben a Statisztikai Hivatal, mielőtt a jelentést megtenné, meghívja és meghallgatja az illetékes minisztert vagy helyettesét. A Kormány a jelentés alapján utasítja a Statisztikai Hivatalt, hogy adjon ki rendeletet a megállapított hiányok kiküszöbölésére. A Hivatal feladata, hogy utólag ellenőrizze, vajjon a hiányosságok kiküszöbölése megtörtént-e. (Félreértések elkerülése végett: a statisztikai munka során történt hibákról vagy mulasztásokról van szó.)

\*

Mint a bevezetőben már említettük, a Szovjetunió statisztikai rendszerének fő pillérei, amelyek egymással szorosan összefüggenek és egyik a másik nélkül nem állhat fenn:

a) a beszámolójelentések, úrlapok, utasítások, definíciók kötelezően előírt rendszere;

b) önálló, független statisztikai szervezet, mely az igazgatási szervek statisztikai munkáját állandóan ellenőrzi.

\*

Az operatív szervektől független statisztikai szervezet kérdésén belül a Szovjetunóban külön jelentőséget nyert a Tervhivatallal szembeni függetlenség, elsősorban helyi viszonylatban (a Szövetséges Köztársaságokban, kerületekben stb.). A tervhivatalok és tervbizottságok, mint a népgazdasági tervek készítői, ebben a vonatkozásban „operatív” szervek (amennyiben felelősek az általuk készített tervekért és a tervmunkában is fordulhatnak elő hibák). Ezenkívül a tervhivatalok nemcsak egyszerűen „tervező” intézetek, hanem, mint ismeretes, mind a Szovjetunióban, mind nálunk, az egyes szakminiszterek mellett és velük együtt bizonyos mértékben felelősek a tervek végrehajtásáért is. A statisztikai szervezet ezzel szemben nem felelős sem a tervért, sem annak végrehajtásáért és nem lehet alárendelve olyan szervnek, amely az eredményekért és a hibákért bármilyen vonatkozásban felelős.

Ennek a két alapvető feltételnek a megvalósítása (egységesen rögzített jelentések és független szervezet) igen jelentős eredmények elérését tette lehetővé. A szovjet statisztika gyorsasága, pontossága, megbízhatósága, valamint az alapos statisztikai gazdasági elemzések révén komoly sikereket ér el, nagy mértékben járul hozzá a tervek teljesítéséhez, a rejtett tartalékok feltárásához, a fejlődés ütemének gyorsításához.

Bár a Szovjetunióban az állami fegyelem sokkal magasabb fokon áll, mint nálunk, a fegyelem megtartása mégis állandó harci kérdés és a kormány e harc érdekében még külön is nyomatékot ad a statisztikának.

A statisztikai rendszer egységének és fegyelmeinek alátámasztására például a statisztikai rendszerre vonatkozó rendeleteket, utasításokat, sőt a beszámolójelentések sémáit is a Központi Statisztikai Hivatal előterjesztésére — mint már említettük — maga a Szovjetunió Minisztertanácsa adja ki. Bizonyos nagyobb jelentőségű összeírásokat, amelyeknek a kormány külön nyomatékot akar adni, a Minisztertanács mozgósító jellegű nyilvános rendelettel ír elő.

Jelentős kormányintézkedések alkalmával megemlítik a Statisztikai Hivatal jelentéseit, mint amelyek felhívták a figyelmet az intézkedés szükségességére.

A termelésben elért bármiféle rendjel, kitüntetés adományozása a Központi Statisztikai Hivatal szervei által kiállított igazolás szükséges.

A Szovjetunióban hivatalos adatnak, hiteles számnak csak azt tekintik, amit a Statisztikai Hivatal jóváhagyott. Ezért statisztikai adatokat csak a Központi Statisztikai Hivatal engedélyével lehet nyilvánosságra hozni. Megtörtént például, hogy a „Trud” egy adatot közölt, anélkül, hogy a Statisztikai Hivatal láttamozta volna. Ezért felelősségre vonták, bár a közölt adat helyes volt. (Nagy utat tett meg a szovjet statisztika a bevezetőben említett lenini bírálat óta!) De nemcsak a nyilvánosságra szánt, hanem az egyes minisztériumi jelentésekben foglalt adatok is csupán a Statisztikai Hivatal láttamozása, jóváhagyása után minősülnek hitelesnek. Például a minisztériumi jelentéseket az adatok előzetes felülvizsgálat céljára kiadják a Központi Statisztikai Hivatalnak.

A Központi Statisztikai Hivatal elnöke résztvesz a minisztertanács ülésein. Ugyanígy résztvesznek a Szövetséges Köztársaságok minisztertanácsainak ülésein az ottani Statisztikai Hivatalok vezetői (akik nincsenek mellérendelve a köztársasági minisztertanácsnak, függetlenül tőle), és hasonló a helyzet az oblasztok és rayonok végrehajtó bizottságaiban is. A Statisztikai Hivatalok vezetői a minisztertanács, illetve végrehajtó bizottsági ülések anyagát előre megkapják, a statisztikai vonatkozásokat ellenőrzik, az esetleges heiytelen adatokat helyesbitik, a szükséges felvilágosítást megadják és az üléseken elhatározott operatív intézkedések végrehajtásának statisztikai számbavételéről gondoskodnak.

A szovjet kormány éberan őrködik azon, hogy a statisztikai ellenőrzésnek és számbavételnek meghatározott rendszerét, az adatok pontosságát, kontár és törvényellenes, vagy éppen valótlan statisztikákkal meg ne sértsek. Szigorúan megtorolják mind a késedelmes és a hamis adatszolgáltatást, mind az engedély nélküli statisztikákat. Ha a Statisztikai Hivatal vádat emel, az ügyészség ezeket az eseteket soronkívül tárgyalja. Megtörténik, hogy a Központi Statisztikai Hivatal jelentése alapján a Minisztertanács egy-egy minisztert is megrovásban részesít. A kormány az engedélyezetlen statisztikák elleni küzdelmet, mint a bürokrácia elleni harc egyik formáját, élesen viszi.

Ezek a rendszabályok azt bizonyítják, hogy a statisztikai fegyelmet csak harc árán lehet megteremteni és megtartani. A szoviet elvtársak arra figyelmeztettek bennünket, hogy a mi körülményeink között is állandó, szívós harcot kell folytatnunk és a harcnak elengedhetetlen feltétele, hogy törvényes alapon álljon.

\*

Kétségtelen, hogy a Szovjetunióban a statisztika súlyát, tekintélyét az érvényben lévő törvények és törvényerejű határozatok egész sora, a Párt és a Kormány egyes intézkedései — amelyekkel a statisztikának, mint az ellenőrzés egyik fontos eszközének, külön is nyomatéket adnak — emelik, alátámasztják. Félreértenénk azonban a helyzetet, ha azt hinnénk, hogy a statisztikai szervezet súlyát a fennálló törvények, rendeletek, a Párt vagy a Kormány teremtik meg — hogy a szükséges nyomtatéket a statisztika dolgozóit mintegy kívülről, ajándékképpen kapják. A szovjet statisztikusok nem egyszer hangsúlyozták, hogy a jelenlegi nagy tekintélyükhöz szívós, kitartó munka árán, a saját jó munkájuk árán jutottak el. Jól dolgoznak, ezért van becsületük.

A magyar statisztikai szervezet tekintélye sok vonatkozásban még gyenge lábon áll. Természetesen nem a Párt és nem a Kormány, hanem a statisztikusok feladata, hogy a statisztikának nálunk is nagyobb súlyt, tekintélyt szerezzenek. Ha jobban dolgozunk, akkor a mi becsületünk is megnő. „A Párt és a Kormány bízik a statisztikai szervezet dolgozóiban — mondották nekünk a szovjet elvtársak — és a dolgozók büszkék erre a bizalomra.“ A magyar statisztikusok kitartó munkája révén kell nálunk is a statisztika tekintélyét kiérdemelni, súlyát növelni, becsületét megszilárdítani. A Párt és a Kormány segítsége, támogatása révén, a Szovjetunió tapasztalataira támaszkodva, azokat felhasználva, el kell érünk, hogy mi is elmondhassuk, mint a szovjet statisztikusok: „a Párt és a Kormány bízik bennünk“ és, hogy mi is büszkék lehessünk erre a bizalomra.